

zidanim na dvije vode. Teško je na osnovu postojećih fragmenata, pronađenih u Šipovu, Pitoci, Podgradini, Trbušću i Glamoču, izvršiti preciznu dataciju ali autor u svom djelu navodi da ovi oblici sepulkralnih spomenika se na prostoru Bosne i Hercegovine javljaju od kraja II. stoljeća pa čak do VI. stoljeća.

Poslijednje poglavlje ovog djela predstavlja opća razmatranja nastala na osnovu podataka iznesenih u prethodnim poglavljima. Tu se stvara jedna općenita slika faza procesa romanizacije na prostoru Bosne i Hercegovine, kolika je bila zastupljenost određenih božanstava i kultova, te govoreći o stanovništvu koliki je udio autohtonog stanovništva a koliko doseljenika. Prati se ne samo nastanak već i razvoj vjere u zagrobni život, prelazak sa ritusa incineracije na ritus inhumacije. Nastoji se na osnovu rasprostranjenosti različitih sepulkralnih spomenika potvrditi ili negirati informacija o postojanju određenje klesarske radionice. Svaku iznesenu misao unutar općih razmatranja prate primjeri iz prethodnih poglavlja rada koji ujedinjeni u jednu cijelinu daju odgovor na pitanja koja autor nastoji riješiti.

Usljed otežanog pristupa radovima koji govore o pojedinačnim nalazima, u periodu kada nije postojao internet kao sredstvo pretraživanja i kada je postojao ograničeni broj primjeraka radova, autor nije bio u mogućnosti ovim radom obuhvatiti sve do tada pronađene sepulkralne spomenike. Velike poteškoće u istraživanju predstavljala je i autorova bolest koja je onemogućila daljnja putovanja i prikupljanja. Jedan od primjera koji se može navesti kao argument koji potvrđuje prethodnu zamjerku je i japodska urna o kojoj u svom radu piše Irma Čremošnik 1957. godine. Bitno je naglasiti da je ovo djelo tek jedna od značajnijih faza u procesu istraživanja ove problematike. S obzirom da

je to najčešća vrsta antičkih epigrafskih spomenika radovi iz ove tematike stalno se dopunjuju zahvaljujući novim otkrićima.

Rad predstavlja novinu u smislu što nije riječ samo o katalogu sepulkralnih spomenika, već je posvećena znatna pažnja njihovoj analizi na više nivoa. Stvara osnovu za istraživanja na različitim naučnim poljima od arheologije, preko historije umjetnosti do epigrafije, kao i za daljnju dopunu tj. uvrštavanje onih spomenika koje autor ne navodi u ovom radu.

IVANA BOŽIĆ

Salmedin Mesihović, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2011, 495 str.*

Knjiga *Rimski vuk i Ilirska zmija. Posljednja borba* je izuzetno vrijedno djelo koje obrađuje period Velikog Ilirskog ustanka 6-9. godine nove ere. Ona predstavlja vrhunac dosadašnjeg istraživanja navedene problematike, te samim time važi za nezabilazanu literaturu daljnjeg naučnog istraživanja. Djelo je izašlo u digitalnom izdavanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu 2011. godine, što dodatno potvrđuje napredak Filozofskog fakulteta ka modernijem vidu izdavanja knjiga. Što se tiče samog djela, ono predstavlja samo dio doktorske disertacije prof. Mesihovića *Dezitivjati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 30. januara 2007. godine, iz jednostavnog razloga što je disertacija preobimna pa je autor odlučio posebno izdati navedena poglavlja u obliku knjige. Samo djelo se sastoji od 495 stranica,

sa 1018 napomena, kao i 14 ilustracija koje se konkretno nadovezuju na temu, te obimnim spiskom korištenih izvora i literature.

Autor u knjizi predstavlja izraz nezadovoljstva Ilira prema Rimskoj vlasti, te iscrpno navodi uzroke koji su doveli do pobune, kao i načine na koji sama pobuna izbija osvrćući se neprestano na izvore, od kojih najvažniju ulogu imaju Velej Paterkul, kao savremenik i učesnik u ratu, i Dion Kasije, kao budući "provincijski namjesnik u provinciji Dalmaciji i Gornjoj Panoniji". Naime, sama koncepcija djela prati hronološki tok događaja gdje autor teži da prikaže realno stanje i ilirsko nezadovoljstvo kroz prizmu sprovođenja rimskog sistema na terenu, odnosno njegovog zloupotrebljavanja. Pored uvoda, djelo je podijeljeno na više poglavlja, od kojih prvo nosi naziv "Izorna građa". Dakle, autor je posvetio dosta prostora o raspravi vjerodostojnosti korištenih izvora i temeljnoj analizi istih, kako bi došao do što objektivnijeg kritičkog sagledavanja sačuvanih pisanih podataka. Način na koji je autor pristupio kritici izvora pokazuje ozbiljnost jer su ponekad izvori kontradiktorni i subjektivni. Samim time oni zahtjevaju ozbiljan pristup i analizu kako bi se utvrdila vjerodostojnost podataka, u čemu je autor svakako uspio.

Iduće poglavlje nosi naslov "Illyricum ante rebellium", gdje autor daje realnu sliku stanja u kojem su živjele ilirske etničke zajednice, nakon što su pale pod rimsku vlast. Ilirsko nezadovoljstvo (autor unaprijed daje objašnjenje termina "Ilira" kao jedinstvene etničke skupine, razlikujući, u geografskom smislu, Panone od Ilira u Dalmaciji) nije nastalo "iz ničega", nego se javilo kao posljedica sistema koji je "rimske podanike" dovodio u nezahvalane i teške pozicije. Naime, porezi su bili teški, ali još teže je padala činjenica što su Rimljani u značajnoj mjeri odvodili ilir-

ske muškarce u auksilijarne jedinice rimske vojske, tj. bespoštedno ih novačili. Autor na osnovu pisanih i materijalnih izvora donosi zaključke, da je zapravo riječ o "neplanskoj pobuni" u smislu da nije postojala unaprijed definisana ideologija slobode Ilira, nego da se ta ideja javila prilikom sakupljanja ilirskih vojnika koji su trebali da se uvrste u auksilijarne jedinice Tiberijevog pohoda na Makromane u Germaniji. Naime, autor je posvetio dosta pažnje samim uzrocima pobune, pokušavajući da prikaže "nepodnošljivo" stanje u kojem su živjeli Iliri, i da su zapravo takvi uslovi života doveli do zahtjevanja slobode. Kao vrijedna potvrda prikazanom stanju, jeste zapravo i poznata rečenica koju je Baton Dezidijatski izgovorio, a koju je Dion Kasije zabilježio, nakon što ga se predao Tiberiju, koji ga je zbunjeno upitao razlog dizanja pobune. Baton je odgovorio da su Rimljani poslali vuka da čuva njihova stada, umjesto pastira, iz čega se zaključuje da su ilirski namjesnici sprovodili razne vidove zloupotreba nad ilirskim stanovništvom koje su kulminirale pobunom.

Prije glavnog dijela u kojem autor govori o samoj pobuni i njenom toku, posvećena je pažnja Dezitijatima i Breucima kao nosiocima ustanka, odnosno njihovom političkom uređenju i vođama koji su, slučajno ili ne, obojica nosila ime Baton. Naime, riječ je o dvojici istaknutijih ličnosti unutar svojih zajednice, koji su pod svojom kontrolom držali ustanike u Dalmaciji (Baton Dezidijatski) i Panoniji (Baton Breučki), a njihova "jurisdikcija" u toku ustanka je prelazila granice onog naroda kojem su pripadali kontrolišući i predvođeci na taj način veći broj ilirskih etničkih zajednica. Nakon uvoda u sami ustanak i obrazloženja uzroka pobune, autor je nekoliko poglavlja posvetio samom izbijanju ustanka, njegovom

toku, bitkama i naposljetku padu ustanika, odnosno razloga koji su doveli do njegova sloma i rimske pobjede. Ustanak se jako brzo proširio i već iste, 6. g. n. e., uzima maha među mnogim ilirskim stanovnicima kako u Dalmaciji tako i u Panoniji. Cilj stanika bio je oslobađanje teritorije od stacioniranih rimskih trupa, koje su u značajnijoj mjeri oslabljene jer je Tiberije odveo glavninu vojske prema Germaniji. Već okupljena ilirska vojska iz svih krajeva trebala je da se pridruži Tiberijevom pohodu, međutim Baton Dezidijatski je iskoristio tu priliku da vojsku podstakne na oružani sukob sa Rimljanima, u čemu je i uspio. Pobunjenici pod vodstvom Batona Dezidijatskog su napredovali prema jugu težeći osvajanju Salone, dok su Panoni pratili Batona Breučkog u napad na Sirmijum, kao dvije značajne administrativno-upravne sredine. Ipak, ustanici ne uspijevaju zauzeti ove utvrđene rimske gradove, jer Tiberije sklapa sporazum sa Makromanima i kreće u susret pobunjenicima, a također pojačanje je stizalo sa istoka iz Mezija, čiji namjesnik je bio Cecina Sever. Suočeni sa prvim porazima i neuspjelim pohodima, kao i sa nadolazećom zimom, moral ustanika je opadao ali je odlučnost za nastavak borbe pokazana već naredne 7. g. n. e. Naime, Rimljani pod vodstvom Tiberija a kasnije i Germanika, pokreću protuustaničke ofanzive s ciljem suzbijanja i daljeg širenja pobune, u čemu i uspijevaju nakon samostalne predaje Batona Breučkog i pada Panonije, nakon čega je Baton Dezidijatski ostao u nezavidnom položaju. Nedugo zatim, Tiberije se našao u poziciji opsade Andertije unutar koje se krio Baton Dezidijatski i ostali ustanici, ali uvidjevši da odugovlači neizbježno te da ostaje bez ljudstva, Baton Dezidijatski odlučuje da se preda Tiberiju i time je pao idejni pokretač i glavni nosioc ustanka, što je

ujedno predstavljalo i kraj ustanka. Batonova časna predaja i njegove akcije tokom ustanka, Tiberiju su pokazale da je riječ o velikom vojskovođi te ovaj odlučuje da ga ostavi u životu, i daje mu časno suđenje, da bi ga nekoliko godina kasnije doveo u Rim kako bi trijumfalno proslavio tu veliku pobjedu nad Ilirima i očuvao mir u carstvu.

Završna poglavlja ove knjige, autor je posvetio problematiziranju "biološkog stanja populacije za vrijeme ustanka", nastojeći da analizom podataka o broju ustanika i rimskih legija dobivenih iz izvora, dođe do što realnije slike stvarnog stanja. Dakle, Velej Paterkul, kao savremenik ustanka, preuveličava broj ustanika kako bi Tiberijevu pobjedu učinio što veličanstvenijom, govoreći o cifri od 800.000 pobunjenih duša, od kojih su 200.000 bili vojnici. Ipak, na osnovu realnog brojčanog stanja, prvenstveno rimskih legija kojih je zabilježeno 15 angažovanih za gušenje ustanka i to ne u punom sastavu od 6.000 ljudi, čiji broj ne bi bio u stanju da parira sa brojem ustanika koje Velej Paterkul navodi, autor dolazi do moguće cifre od oko 100.000 ustanika. Nakon kritičke analize broja ustanika i rimskih legionara, autor završava svoje djelo naslovom "Post rebellium", u kojem je prikazan Tiberijev trijumf u Rimu, kao i sudbine ustaničkih vođa, ujedno navodeći uzroke i posljedice samog ustanka te na koji se to način odrazilo na daljnju budućnost Ilira unutar Rimskog carstva.

Ono što ovom djelu daje veliki značaj jeste zapravo autorov kritički pristup i problematiziranje određenih događaja i ličnosti. Naime, autor teži sagledavanju realnog stanja, navodeći argumente i pretpostavke u korist rješavanja određene polemike, te ih naposljetku sumirao i donio zaključak koji bi nužno proizašao iz takve metode. Imajući u vidu manjak pisanih i materijalnih podata-

ka, koji bi pomogli lakšem shvatanju uzroka, toka i sloma ustanka, potrebno je istaknuti značaj ovog djela iz prostog razloga što ono donosi jednu novu sliku i drugačije poglede na jedan od najznačajnijih ratova vođenih na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine. Dakle, riječ je o djelu koje na historijsku pozornicu iznosi nova imena i nova saznanja o Velikom Ilirskom ustanku, koji je prema riječima Svetonija, važio za "najteži od svih izvanjskih ratova poslije punskih". Naravno, sukob Rimljana sa Kartagom se ne može porediti, ali činjenica da su pobunjeni narodi bili nadomak današnje Italije, sigurno nije bila prijatna. Kad se još svemu tome doda uloga Germanika, kao člana uže porodice Augusta koji se trebao proslaviti na ilirskom ratištu, kako bi naslijedio titulu cara, na način da što brže i što uspješnije okonča ustanak, naspram Tiberija, čovjeka "starog kova" kako to autor primjećuje, koji je težio manje krvoločnijem putu za gušenje ustanka, dobije se jedna politička dimenzija iz samog Rima, koja je direktno uticala na buduće događaje. O važnost ilirskog ustanka u politici cara Augusta, svjedoči i njegovo pojavljivanje na ilirskom tlu kako bi proslavio tu "veliku pobjedu" Rima nad ilirskim ustanicima.

Bez sumnje, knjiga *Rimski vuk i Ilirska zmija. Posljednja borba* predstavlja veliki napredak u daljnjem izučavanju historije Ilira, a dodatnu vrijednost predstavlja i zavidan nivo autorovog poznavanja rimske historije, koja se neprestano proteže kroz djelo, dajući mu na taj način jedan drugačiji pristup. Poznavanje rimskog sistema, rimskih legija i načina vojevanja, kao i rimske hijerarhije koja se u slučaju Germanika i Tiberija pokazala ključnom, zajedno sa ostalim vještinama, čine ovo djelo vrhuncem u dosadašnjoj historiografiji koja se bavi pitanjem Velikog Ilirskog ustanka.

DŽENAN BRIGIĆ

**Нада Зечевић, Византија и
Готи на Балкану у IV и V веку,
Византолошки институт САНУ,
Посебна издања, књ. 26, Београд,
2002, 220 стр.**

Izučavanje kasnoantičkog razdoblja u okviru klasičnih studija na prostoru jugoistočne Evrope je dugo vremena bilo zanemareno i stavljeno na marginu naučno-istraživačkog rada. Jedan od primarnih razloga za takvo stanje je taj što se period kasne antike prvenstveno gleda kroz prizmu prelaznog stanja između klasične rimske i grčke kulture prema ranosrednjovjekovnom periodu. Upravo zbog takvih i sličnih primjera, ovaj dio historije je ostao u velikoj mjeri "osakaćen" za prilično veliki broj radova koji bi umnogome pomogli da se rasvijetle neki bitni povijesni trenuci, koji su od esencijalne važnosti za historijski razvitak kako domaćeg, tako i susjednog podneblja. Takav nedostatak je prije nešto više od deset godina u manjoj mjeri nadoknađen studijom ugledne naučnice doc. dr. Nade Zečević, pod nazivom *Византија и Готи на Балкану у IV и V веку*.

Knjiga dotične autorice bazira se na vremenskom periodu od prve godine samostalne vladavine Konstantina I Velikog (*Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus*), a završava sa odlaskom Greuthunga (Ostrogota) na područje Apeninskog poluotoka. Preciznija datacija označava jedno veće vremensko razdoblje (324-489) koje bi obuhvatalo raspon od 165 godina. Djelo se sastoji tri glavne tematske cjeline, koje zauzimaju i najveći dio rada: "Krug rata i mira" (33-93), "Podanici istog Cara – drugovi u gozbi, saborci i saradnici" (95-143) i "Maske, životinjske kože i vuci" (145-200). Na samom početku se nalazi poprilično obiman popis korištenih izvora i literature sa